

SUGGESTIE VOOR BESCHERMING

Aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Aan College van B&W
Kopie: Raad van de gemeente Tiel

De **Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken**, conform artikel 2 van haar statuten d.d. 19 november 1993 te kwalificeren als belanghebbende in de zin der Monumentenwet 1988,

verzoekt,

met een beroep op de artikelen 3 en 4 van de Monumentenwet 1988,

het als volgt aan te duiden terrein aan te wijzen als beschermd archeologisch monument:

Provincie	: Gelderland
Gemeente	: Tiel
Gebied	: Tolhuisstraat, Tolhuiswal, Molenhoek
Centrumcoördinaten	: West: x: 158.539 y:433.044 Zuid: x: 158.558 y: 433.996 Noord: x: 158596 y: 433.063 Oost: x: 158.616 y: 433.017
ROB / archisnummer	:
Kadastrale aanduiding	: 3812, 3813, 2220, 3212, 2176, 3958

OMSCHRIJVING

“Terrein waarin het (vroeg)middeleeuwse Tolhuis stond”

BESCHRIJVING

Inleiding

1356 Tolhuis

Johannes Moliart, proost te Utrecht, overlijdt. Hij heeft in opdracht van hertog Reinald III kort tevoren het tolhuis in Tiel laten bouwen.

Het Tolhuis zal een grote rol spelen in de komende 2 eeuwen in de Tielse geschiedenis. Het diende als schuilplaats voor de hertogen en hun dienaren. In 1537 wordt het door de Tielenaren bestormd en verwoest.

(Kalendarium van Tiel 1)

“Sinds 1202 had de stad Tiel geen eigen burcht meer. Zoals eerder gebleken, hadden de hertogen van Brabant dat opgelost door de bouw van een huis binnen de stad. Hun Gelderse opvolgers namen daarmee geen genoegen. Spoedig na de overgang naar Gelre, waarschijnlijk bij de herbouw van de in 1334 verwoeste verdedigingswerken van de stad Tiel, werd aan de kant van de Waal een nieuwe burcht gebouwd. Deze kreeg de benaming “Tolhuis”, waarmee natuurlijk werd benadrukt, dat het voornaamste doel van de bouw de bescherming van de Waaltol was. In feite lijkt het beheersen van de stad een minstens zo belangrijke doelstelling geweest te zijn. Het Tolhuis was een soort dwangburcht van waaruit

hertogelijke soldaten zonodig de Tielenaars tot de orde konden roepen. Het precieze jaartal van de bouw is niet bekend. De bouwheer was Johan Moliart, proost van het naar Arnhem verdreven Kapittel van Sint-Walburg en waarschijnlijk geen vriend van de Tielse burgers. Weliswaar overleed deze pas op 25 mei 1356, maar hij was tot 1343 als rentmeester in dienst van Reinald II, zodat het Tielse Tolhuis zeker in de eerste jaren van de Gelderse heerschappij moet zijn gebouwd. In de oorlog speelde het Tolhuis een belangrijke rol, zeker wanneer de Heeckerens het beheersten, want zij moesten er regelmatig een toevlucht zoeken voor de hen vijandige Tielse bevolking. In 1351 waren tol en Tolhuis zeker nog in handen van Reinald III. Hij verpandde op 24 februari van dat jaar de tol aan één van zijn partijgangers” ((De Geschiedenis van Tiel, Dr. E.J.Th.A.M.A.Smit, blz. 34))

Het tolhuis fungeerde als citadel of te wel dwangburcht – het was een omsloten domein dat in de stadsmuur een (nog aanwezige) eigen poort had, zodat de landsheer er troepen binnen kon laten buiten de magistraat om en zonder dat daarvoor stadspoorten zouden moeten worden geopend.

de Poort van de Hertog(het witte huis op de achtergrond staat op de plaats van de Gasthuismolen en men vermoedt hieronder een ronde toren van het Tolhuis)

Het was daarnaast het kantoor en de uitvalsbasis voor de Gelderse tol – de tol van de landsheer. Voor die eigen poort in de stadsmuur was een steiger gemaakt, waaraan de schepen moesten afmeren om tol te betalen. Daar lag ook een snelle boot, waarmee de bemanning van het tolhuis schippers die poogden Tiel voorbij te varen zonder tol te betalen, achtervolgden en konden enteren.

Nadat de gehate dwangburcht na het overlijden van hertog in 1538 met behulp van Nijmeegse burgers was gesloopt, maakte het stadsbestuur van de gelegenheid gebruik door het ongeveer braakliggende gebied te confisqueren en delen ervan uit te geven aan burgers.

Nadat keizer Karel V aan de macht was gekomen (1543) en het Hof en de Rekenkamer waren gevestigd gingen deze beide instanties terecht aanspraak maken op het tolhuisgebied. Keer op keer werd besloten dat het weer terug moest komen in het keizerlijk domein, maar die aanspraken kon men aanvankelijk niet hard maken omdat Claas Vijgh in Tiel de dienst uitmaakte. Hij had het ambt van ambtman en dijkgraaf van de Neder-Betuwe, plus dat van richter in Tiel (waaraan hij de macht ontleende alle leden van de magistraat naar eigen inzicht te benoemen en te ontslaan) gepacht en de Rekenkamer had het geld niet om de pachtsom terug te betalen. Ook omdat gevreesd werd dat Vijgh de kant van de Opstand zou kiezen, moest bij het terugvorderen van het Tolhuisgebied de grootst mogelijke omzichtigheid in acht worden genomen.

Na jaren achter de schermen touwtrekken om het gebied, besloten Hof en Rekenkamer het Tolhuisgebied toe te wijzen aan Jacob Pieck, de meest getrouwe raadsman van de keizer. Die zou daarop dan in Tiel gaan wonen. Om het eventueel met geweld te kunnen innemen diende het Hof echter te beschikken over een nauwkeurige plattegrond van het gebied. Daarom werd er in 1563 in het geheim een landmeter/tekenaar van het Hof naar Tiel gestuurd om het gebied in kaart te brengen. Die tekende de bewaard gebleven kaart, die hierbij gevoegd is.

Daarop staan aan de rechterkant de Cellenbroederskapel. Op het onderste deel daarvan is rond 1840 het nog bestaande huis (de 'dansschool') gebouwd dat aangewezen is als gemeentelijk monument. Daarnaast de z.g. Tolhuispoort die rond 1870 is afgebroken en helemaal rechts het huis dat in 1522 in opdracht van hertog Karel werd gebouwd als 'ambtswoning' voor zijn stadhouder in Tiel. Dat is thans het pand Tolhuisstraat 11. Dat is sinds 1522 verschillende malen verbouwd, maar heeft nog een gewulfd kelder en talrijke zeer oude bouwelementen. Het is echter nimmer als monument aangewezen omdat de eigenaren zich daartegen hebben verzet.

1465 Klooster

Op 28 juli schenkt de priester Adrianus van Dromel een huis en erf naast de Tolhuishof ten behoeve van de Celrebroeders, die leven volgens de regel van Sint Augustinus. Het is de bedoeling dat hier vier Celrebroeders gaan wonen.

1537. "De bevolking van Tiel wachtte de afloop van de gebeurtenissen niet af (probleem opvolging van Karel van Egmond). Kennelijk voorzag men weer vele jaren van militaire

het Tolhuis volgens het RijksArchiefGelderland

Behorende bij voorgaande plattegrond van het Tolhuisterrein:

In "de Beschrijving der stad Tiel" van Egbert Dirk Rink, 1836 kan men op bladzijden 177, 178 en 179 de verklaring lezen van de letters zoals zichtbaar zijnde op de plattegrond van het Tolhuisterrein, dus aldus:

- *het huis(a) was groot vier gebinten en met den hof(b) door de stad verkocht is aan de Weduwe Schaardenburg; dat de twee huisjes op de voorgrond staande, bij de zoogenaamde Beziendersput, bestonden uit ieder twee woningen en afkomstig waren van het oude Tolhuis; dat het huis(c) door de stad tot een bushuis(geschutshuis) werd gebruikt, en vroeger de paardenstal van de Vorsten was geweest; dat de andere huisjes(i, l, m en o)(waarschijnlijk na de slooping van het Tolhuis gebouwd en waarvan er thans nog staan) door de arme lieden werden bewoond; dat(n), de stadstoren, tot een woonhuis werd gebruikt; dat (d) eene hoogte of wal,(e) water en (f) een dijkje was; dat van (f) naar de Beziendersput was een laagte tot aan (g) en dan wederom water; dat de lengte van (p) tot het huis(a) was 110 treden, de vijf treden gerekend op eene roede van ongeveer 16 voeten en de breedte van het erf van het oude Tolhuis ongeveer 10 roeden; en dat het geheel erf, toen met hoogten en laagten en gedeeltelijk met water zijnde, werd geschat op twee hond.*
- *Het blijkt mede dat het huis(a) nog, is een gedeelte van het huis no 392, thans van de Jufvrouwen Nienhaus, of althans heeft gestaan waar dat huis nu staat, en dat het gebouw door mij(Rink) met de letter(ij) geteekend, waarschijnlijk is het achterste gedeelte van het kerkje(no. 15 op den plattengrond voorkomende); dat de muur, door mij met letter(z) aangewezen, afgebroken zijnde thans daar ter plaatse (op den plattengrond)(w), de wal is; dat het rondeel, door mij met den letter (x) op de teekening getekend, al nog benedenwaarts de molen bestaat.*

bezetting en oorlog. Bovendien lagen de dwangmaatregelen van Hendrik Kollart nog vers in het geheugen. Symbool voor die onderdrukking was het hertogelijke Tolhuis aan de Waal. In november werd het door de woedende Tielenaars bestormd en met de grond gelijk gemaakt." (De Geschiedenis van de Stad Tiel, blz. 63).

1542 Staatseigendom

Op 14 oktober wordt besloten, dat de burgemeesters het terrein, waar het tolhuis heeft gestaan, ten behoeve van de stad mogen verkopen.

Tiel ligt in het centrale deel van het rivierengebied, in een landschap dat volledig gevormd is door rivierafzettingen.

Op grond van (recente)archeologische vondsten kan bewoning van deze locatie worden herleid naar de Karolingisch-Ottoonse tijd (750-1050) en Midden- en Late Middeleeuwen.

Oudste vermelding

DBNL P.J.Blok Geschiedenis van het Nederlandse Volk deel 1:

Die van Tiel (tyl = rij woningen)

Tiel, waarvan de oudste schriftelijke bronnen liggen in de negende eeuw. Oudere vermeldingen op de jaren 451 en 618 zijn afkomstig uit veel later geschreven kronieken en kunnen als verdicht worden beschouwd. De oudste vermelding, die betrouwbaar is, dateert uit het jaar 889. (Op 4 augustus schenkt koning Arnulf van Karinthië goederen in Tiel en Asch aan graaf Gerulf. Deze bezat een graafschap gelegen tussen de Rijn en "Suithardeshage" (ergens in Holland). Rond dat jaar is er sprake van een handelsgebied op de splitsing van de Waal en de Linge. In Midden Nederland waren na de verdrijving van de Noormannen lokale edellieden actief, die er hun eigen territoria opbouwden. De heer, die aan de wieg stond van het Middeleeuwse Tiel was Waltger, graaf in Teisterbant en Niftarlake

(ten noordwesten van Utrecht). Aan zijn inspanning was het te danken, dat Tiel een klooster kreeg, toegewijd aan de heilige Walburgis. Tevens moet rond het jaar 900 ook de plaatselijke handel zijn opgebloeid. In 896 was er voor het eerst sprake van handelsrechten, die Utrechters kregen te "Tiale". De poging van Waltger om met Tiel als centrum een eigen machtspositie op te bouwen mislukte door de strijd, die Nederrijnse en Lotharingse vorsten in de tiende eeuw leverden tegen de Duitse koning Otto de Grote (936-973). De vorsten werden in 939 verslagen in de slag bij Andernach en hun bezittingen werden door de koning geconfisqueerd. In Tiel werd het klooster van St. Walburg geschonken aan de bisschop van Utrecht, die er een kapittel vestigde van reguliere kanunniken. Dit waren hoge geestelijken, die tot een kloosterorde behoorden. Hun hoofd, de proost, had het recht mee te stemmen bij de keuze van een bisschop van Utrecht. Na een plundering door Noormannen in 1006 werd dit kapittel gevormd door wereldheren, geestelijken die niet meer tot een orde behoorden. Het kapittel had grote invloed op de kerken rond Tiel.

Intussen hieven de Duitse koningen en keizers tol bij Tiel. Bij die tol woonden op een strook land langs de Linge, dus aan beide kanten, de plaatselijke kooplieden, van wie in 1018 een minder fraaie levensstijl werd geschilderd. Contacten met Keulen en Engeland blijken uit de schriftelijke bronnen. Andere bronnen, zoals munten wijzen op handel richting Scandinavië. De handel had in de elfde en twaalfde eeuw te lijden van Hollandse concurrentie. Verzanding van de afsplitsing van de Linge deed de Tielse welvaart uit die eerste periode teniet. In 1174 blijkt de keizerlijke tol te zijn verplaatst naar Kaiserswerth. Daarmee komt een einde aan de bloei van Tiel en dus ook Zandwijk als internationale handelsplaats.

Santwichem villa, quam a Tyela flumen dividit – het dorp Zandwijk door een rivier van Tiel gescheiden. Zo werd het omstreeks het jaar 1000 gekenschetst door een levensbeschrijver van Sint Walburgis. Het dorp Zandwijk is ontstaan op de brede rechter oeverwal van de Waal, die in de eerste eeuwen van onze jaartelling nog een bocht noordwaarts maakte en later de Doode Linge zou worden. Een oeverwal bestaat uit "zavelige grond", die in vergelijking tot de uit zware klei bestaande binnenlanden van het Rivierengebied veel zand bevat. Daaraan zal het dorp zijn naam danken.

Het centrale deel van Zandwijk bestaat uit vruchtbare gronden, die bij overstromingen meestal droog bleven. Enkele perceelsnamen als Bulck, Lock, Heymat, Zijveling e.a. en het verkavelingspatroon wijzen erop, dat deze gronden al vroeg in de geschiedenis in cultuur moeten zijn gebracht. In leeftijd zal Zandwijk voor Tiel niet onderdoen; in een oude Hollandse "Divisiechroniek" vinden we zelfs vermeld dat de kerk van Zandwijk is gebouwd op een Romeinse tempel.

Met zijn 770 bunder was het kerspel (gebied van een kerkelijke gemeente en ook van de "dorpspolder") Zandwijk veel groter dan de rest (220 bunder) van het gebied dat vanaf ongeveer 1800 de gemeente Tiel zou gaan worden.

Zandwijk is al vroeg in de geschiedenis uitgegroeid tot een volwaardig dorp. Het had (aan wat later het Nachtegaalslaantje genoemd zou worden) een eigen aan Sint Vincentius gewijde parochiekerk met pastorie en kerkhof. De kerk en de parochie van Zandwijk waren onafhankelijk van de Tielse kerken; het collatierecht behoorde aan het kapittel van Sint Jan in Utrecht, dat na 1399 het tiendrecht van Zandwijk deelde met het klooster Westroyen. Zandwijk had een eigen raadhuis en een gasthuis. Er was een kerspelbestuur met een schepenenrechtbank, die in de Voorstad (waar nu de zaak van Blijdesteijn is) een rechthuis had." (Versteend Verleden, blz. 59-60, Huub van Heiningen).

Uit "Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek Stadsmuur en Tolhuismuur te Tiel" vermeldt het Gelders Genootschap/ROB/BATO op blz. 39 van hun verslag de volgende vermelding:

"Bijlage 2: Hypothetische reconstructie van het tolhuis midden XV

De reconstructie van het Tolhuis is alleen bedoeld om de lezer een idee te geven van hoe het kasteelterrein er vóór de omwalling aan het einde van de 15de eeuw uit gezien kan hebben. Zij pretendeert dus niet een waarheidsgetrouwe weergave te zijn van de plattegrond van het Tolhuis; feitelijk zijn alleen een klein deel van de ringmuur, de kleine rechthoekige

muurtoren en de plaats van het gebouw op de zuidwesthoek van de hoofdburcht zeker. In de rest van deze afbeelding zijn de meest oorspronkelijk lijkende elementen van de tekening van 1563 aangehouden. Daarbij is de ronde toren, die in historische bronnen wordt genoemd, geprojecteerd op de plaats van de noordelijke uitstulping van het grachtrestant. De plaats van de noordelijke hoofdburchtgracht is evenmin duidelijk. Deze is gereconstrueerd op de plaats van het hek op de aftekening, maar kan, afgaande van de bijbehorende inventarislijst – dat de twee kleine huisjes op de voorgrond afkomstig waren van het oude Tolhuis – even goed een stuk noordelijker gelegen hebben. Evenzeer is het denkbaar dat de voorburcht omgracht is geweest. Over de binnenbebouwing op het hoofdburchtterrein tasten we helemaal in het duister. Denkelijk is dat “de grote vierkante toren” of “hooghe toern” een donjon is geweest, die dan zeker binnen de hoofdburcht gestaan moet hebben. De overlevering wil, dat de gasthuismolen op de restanten van een toren is gebouwd. Wordt hiermee de donjon bedoeld? Misschien kan een nauwkeuriger bestudering van rekeningen en inventarissen meer duidelijkheid scheppen over hoe de hoofdburcht eruit heeft gezien. Alleen het opgraven van het Tolhuis kan echter een helder inzicht verschaffen in het uiterlijk en de bouwgeschiedenis van het kasteel van Tiel.”

Op blz. 6 en 7 wordt een beschrijving en interpretatie gegeven van de gevonden sporen:

“2. PERIODE 1; 10de – 11de eeuw

In werkput 2, de enige plaats in dit onderzoek waar tot de maagdelijke grond is doorgegraven, zijn lagen uit de Ottoonse tijd aangetroffen. De lagen, die onder de Laatmiddeleeuwse stadsgracht, tussen 4.10 m en 5.40 m + NAP, bewaard waren gebleven, bevatten voornamelijk scherven van reliëfbandamforen en vroege Pingsdorfpotten. Het aardewerkspectrum, met een relatief klein aandeel lokale waar, vertoont grote gelijkens met dat van het in 1995 bij de opgraving aan de Koornmarkt gevonden materiaal.

Het enige zinnige dat van deze constatering gezegd kan worden, is dat hier, net als aan de Koornmarkt, hoogstwaarschijnlijk bewoning is geweest in de tweede helft van de 10de eeuw en in de eerste helft van de 11de eeuw.

Op grond van dit gegeven is het beeld dat bestond van de ligging van de Ottoonse handelsnederzetting, namelijk op de westelijke oever van een zich in der loop der tijd in oostelijke richting verplaatsende Linge, bijgesteld. Onze vindplaats zou zich volgens deze nieuwe hypothese bevinden op een eiland tussen twee Lingetakken. De westelijke tak is in het voorjaar van 1996 voor het eerst archeologisch aangetoond bij de opgraving Tol-noord (Bartels 1996), de oostelijke tak wordt vermoed op grond van de plaats van de Linge in de 16de eeuw (kaart Jacob van Deventer uit ca 1565) (Overdiep 1984, 7).

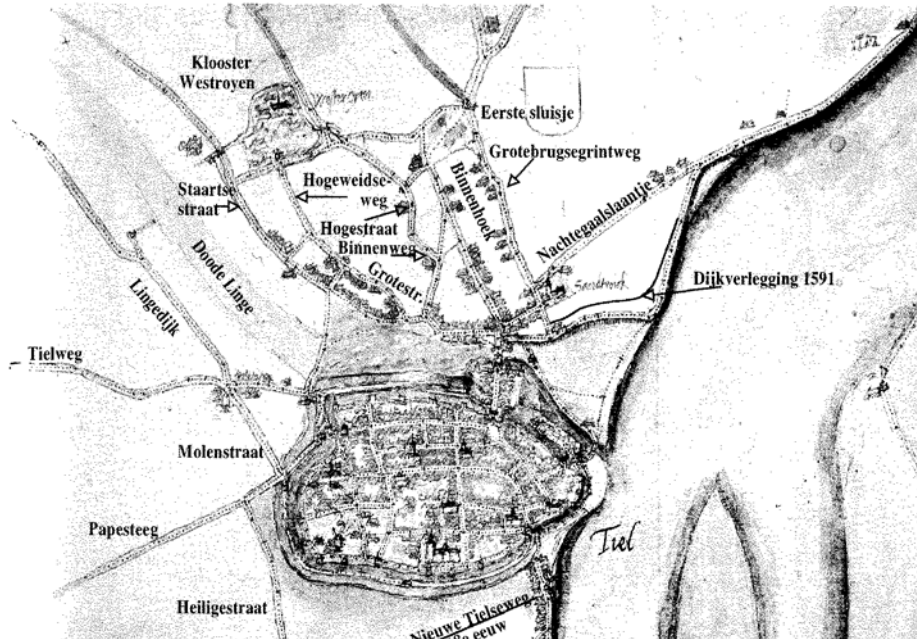
Wat betreft de aard van de veronderstelde bewoning kunnen twee mogelijkheden genoemd worden:

1. De handelnerzetting heeft zich aan beide zijden van de westelijke Lingetak uitgestrekt. Hiervoor spreekt het aardewerkspectrum, met een hoog percentage verpakkingsmateriaal van met schepen aangevoerde handelswaar.
2. Op het Linge-eiland bevond zich een gebouw of versterking van waaruit tol geheven werd op passerende schepen op de Waal. Voor deze laatste mogelijkheid spreekt de strategische ligging van het Linge-eiland; een natuurlijke hoogte tussen de Waaloever en de twee Linge-armen, van waaruit zowel de riviersplitsing als de handelsnederzetting overzien konden worden. Bovendien heeft hier, zoals in het hoofdstuk over periode 2 aangetoond zal worden, in elk geval vanaf de 14de eeuw het kasteel van de hertogen van Gelre, genaamd het Tolhuis gelegen.

Al in 896 wordt er in historische bronnen gerept over een Rijkstol in Tiel, die in 1174 naar Kaiserswerth (D) wordt verplaatst. Indien de tolfunctie inhield dat hiervoor een tolhuis was ingericht, kan dit huis binnen een stenen burcht, de residentie van de vorst of zijn vertegenwoordiger, gestaan hebben. Als we uitgaan van de gebruikelijke plaatscontinuïteit van dergelijke gebouwen, kan Tiels tolhuis nauwelijks ergens anders gestaan hebben dan hier.

Ondanks de verplaatsing naar Kaiserwerth bleef er in Tiel een tol bestaan, want in 1219 geeft keizer Fredrik II aan de burgers van Goslar tolvrijheid in het hele rijk, uitgezonderd de tolleren van Keulen, Tiel en Baardewich. In 1274 is de Tielse tol overgegaan in de handen van de hertogen van Brabant; in dat jaar laat de hertog uit de tol enkele herstellingen en de aankoop van huizen betalen.

Nergens in het onderzoek zijn lagen of sporen in situ uit de tijd tussen periode 1 en 2, de 12de en 13de eeuw aangetroffen, wat ongetwijfeld samenhangt met het beperkte dieptebereik in werkput 1. In werkput 2 zijn de niveaus uit deze tijd vermoedelijk vergraven door de aanleg van de latere stadsgracht.”

Links van het woord Tiel ligt het Tolhuis.

Op bladzijde 8 gaat dat verder in:

“3. PERIODE 2: 1339-1493

Van groot belang voor de interpretatie van zowel de gevonden sporen als de beschikbare historische bronnen is dat we ons realiseren dat het grootste gedeelte van het onderzoeksterrein geen onderdeel van de stad vormde. Was dat wel het geval, dan zouden de onderzochte muren en muurresten alle gezien moeten worden in het licht van de ontwikkeling van de Tielse stadsversterking. In het hiernavolgende zullen we trachten aan te tonen dat het overgrote deel van het muurwerk dat tot periode 2 gerekend wordt, alleen begrepen kan worden als het beschouwd wordt als onderdeel van het Tolhuis.

Alle toponymische gegevens wijzen erop dat het Tolhuis in het bouwblok gestaan heeft, dat omsloten wordt door de huidige Tolhuisstraat, Kleibergsestraat en Tolhuiswal. De Middeleeuwse naam van de Kleibergsestraat luidt Burchtstraat en de oude Tolhuisstraat (het oost-west lopende gedeelte van de huidige Tolhuisstraat) leidde recht naar een poortje dat tot twee eeuwen geleden nog toegang gaf tot het (voormalige) tolhuisterrein. Wat is bovendien sprekender dan de naam van de tolhuiswal, zoals die op de kaart van Joannes Blaeu (1649) voorkomt: Op 't Tolhuys?

De plattegrond van Van Deventer uit circa 1565 geeft op deze plaats, rechts van de Cellebroederskapel, een gebouw aan. Op deze kaart zijn alleen stadpoorten, verdedigingstorens, kerken en kapellen ingetekend. Uitzonderingen zijn, naast het gebouw in het hierboven beschreven woonblok, twee belangrijke profane bouwwerken,

het Ambtmanshuis en het Raadhuis. In dit deel van de stad zijn geen andere profane bouwwerken van enig belang bekend dan het Tolhuis. Zeer waarschijnlijk is het naast de Cellebroederskapel aangeduide gebouw dus een laatste restant van het in 1537 gesloopte Tolhuiscomplex.

de ambtswoning van de stadhouder uit 1522

Ten overvloede kan hier nog gewezen worden op de schets die in 1563 in opdracht van de rekenkamer van Karel V van het terrein, waar het Tolhuis heeft gestaan, is gemaakt, en die alleen op het gebied ten noorden van de Tolhuiswal geprojecteerd kan worden (Rijksarchief in de provincie Gelderland (RAG), Archief van de Gelderse Rekenkamer, K 282 (behoort bij inv.nr. 1022), handschrift, sepiagekleurd, 39x53 m. Inv.nr. 1022: stukken betreffende de plaats waar het Tolhuis heeft gestaan, welk terrein Jacob Pieck van de Raad van Financiën in erfpacht wenste te ontvangen, 1559, 1563 en 1564).

Uit het voorgaande blijkt dat het Tolhuis, behalve dat het de plaats was van waaruit tol werd geheven, het administratieve centrum van de Tielse Tol, ook fungeerde als de residentie van de hertog wanneer deze in de stad vertoefde. De hertog bezat een groot aantal kastelen waar hij afwisselend voor kortere of langere tijd in vertoefde (Janssen, 1996, 115).

Het Tolhuis moet dan ook het voorkomen van een kasteel gehad hebben: het had een voorburcht, twee grote torens, waarvan één de *grote vierkante toren* wordt genoemd. De benaming *hooghe toren* slaat vermoedelijke op dezelfde toren. Verder bezat het Tolhuis aan beide hoeken kleine torentjes (Rink 1836, vervolg : 36) en een aparte ommuring met een poort aan de stadskant (in de elleboog van de Tolhuisstraat, naast de Cellebroederskapel), die reeds in de 14de eeuw genoemd wordt en een poort Waelwaarts (Van Heiningen, 1995).

Op blz. 9 wordt de tekening van 1563 geïnterpreteerd.
Het voert te ver om het gehele verslag letterlijk te verwoorden.”

Waardebepaling

De resultaten van het archeologisch onderzoek en de beschikbare historische bronnen overziende, is er meer dan voldoende aanleiding om zowel de informatiewaarde als de ensemblewaarde van de locatie als hoog te kwalificeren. Deze overstijgt bovendien het plaatselijk belang, aangezien ook voor het rivierengebied als geheel nog nauwelijks middeleeuwse tolhuiscomplexen onderzocht zijn en gelet op de omvang en de hoeveelheid sporen en vondstconcentraties, mogelijk sprake is van een uitzonderlijke gave, bijna niet verder verstoorde (ondergrondse) tolhuiscomplex na de sloop in 1537 gedurende ca 700 jaar. Zelfs bij het Dominicuskwartier bleek na sloop van het ziekenhuis dat er ondergronds nog veel archeologie en bouwhistorie aanwezig was om de plaatselijke geschiedenis van nog meer kennis te voorzien. .

Kennis genomen hebbend van de thans voorliggende onderzoeksresultaten verzoekt de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken, zich daarbij baserend op met name artikel 2.f. van haar statuten, derhalve om bescherming in de zin van de Monumentenwet 1988 gerechtvaardigd., maar ook voorkomen dat belangrijke wetenschappelijke informatie over de vroegste oorsprong van dit Tolhuiscomplex te Tiel, over gebruik, handel en toestand van de gebruikers verloren zou kunnen gaan.

Tot slot verwijzen wij naar de in rapportages vervatte aanbevelingen van sommige bij de recente opgravingen betrokken archeologen, bij welke deskundige mening de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken zich van harte aansluit.

Literatuur en bronnen

Bartels, M.H., H.Jansen & A.de Haan, 1995, Archeologisch onderzoek aan de Achterweg te Tiel, Archeologie in Tiel 1.

Bartels, M.H. & J.W.Oudhof, 2007, Tiel, opkomst, bloei en ondergang van (het onderzoek naar) de vroeg-middeleeuwse handelsnederzetting. Westerheem 6, 2007, p.18

Buurman,J.&J.Dijkstra: Het Middeleeuws handelskwartier van Tiel, Archeologie in Tiel(4).

Dijkstra, J., 1998: Archeologisch onderzoek in de binnenstad van Tiel, juni/september 1996, locatie Koornmarkt en Tol Zuid. RAM 57, Amersfoort.

Dijkstra.,J.&K.Vlierman, 1997; De Middeleeuwse haven van Tiel(2), Archeologie in Tiel(6)

Hebinck, K.A., Een archeologisch bureau-onderzoek voor een terrein aan de Molenhoek te Tiel (Gld). ARC-Rapporten 2009-49 Geldermalsen 2009 ISSN 1574-6887

Hermans, Ir.D.B.M., Gelders Genootschap, drs. E.M.P.Verhelst BATO/ROB Gemeente Tiel, Stadsmuur en Tolhuismuur, Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek,december 1998

Huib van Heiningen; Jan Bouwhuis, Tiel 1999, Versteend Verleden, Schetsen uit de historie van Tiel

Jansma, E.& E.Hanraets, 1996: Intern Rapport RING/ROB Tiel Tol-Zuid, december 1996.

Oudhof,J.W., 1996: De handelsfunctie van Tiel in de periode van de late negende tot en met begin 11de eeuw. Scriptie IPP-UvA.

Smit, Dr.E en H.J.Kers; Kalendarium van de stad Tiel, H.W.T. 1993-2001

Smit, Dr.E.J.Th.A.M.A. , en H.J.Kers, De Geschiedenis van Tiel, Tiel 2001

Spitzers, drs.T.A. , Ir. D.M.Kwakkel en drs. L. Smot,
Tiel, St.Walburgsingel (Dominicuskwartier) Bureauonderzoek en Historisch onderzoek April
2006, BAAC – rapport 05-293

Verhelst, drs.E.M.P., De nederzetting Zandwijk door een rivier gescheiden van Tiel,
Bewoningsporen uit de 10de en 11de eeuw na Chr. In het plangebied Tiel-Binnenheuvel.
ZAR 27

te slopen woning aan de Molenhoek(behoort tot Tolhuiscomplexterrein)